

Küresel Sistem'de Yeni Arayışlar

Mevcut uluslararası düzende ekonomik ve siyasi istikrarsızlıkların yanı sıra askeri çatışmalar ve sıcak savaşlar artmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndaki iki kutuplu dünyadan sonra oluşan ve ABD'nin egemen olduğu "tek kutuplu dünya sistemi" sorgulanmaktadır. Arayışlar ve meydan okumalar artmaktadır. Günümüzde birçok ülke Amerika Birleşik Devletleri liderliğindeki tek kutuplu dünya düzenine meydan okuyor. Yeni küresel ve bölgesel güçler ön plana çıkıyor. Ekonomik rekabet hızlanırken, melez iş birlikler ön plana çıkıyor. Artık ulusal güvenliğini ve ekonomilerini önceleyen ülkeler farklı ittifaklar kurabilmektedir.

Zaman yeni bir düzeni zorlamaktadır. Bu durumun olumlu ve olumsuz olasılıkları bir yana esas olan şey dünyanın yeni bir dönemin eşiğinde olduğu gerçeğinin kabul edilmesidir.

Yaklaşık 30 yıldır süren tek kutuplu dünya sistemin sona ermesi dünyayı nasıl bir yer haline getirecek ya da bu sistemin yerine nasıl bir düzen kurulacak? Bu yazıda 16-18 Şubat 2024 tarihlerinde Almanya'da düzenlenen Münih Güvenlik Konferansı'ndan (MGK) yola çıkarak dünyadaki tehdit ve riskleri, hangi ülkelerin öne çıkacağı ve muhtemel ittifakları ele alacağız.

Münih Güvenlik Konferansı

MGK ilk olarak 1963'te başladı. Soğuk Savaş sonrası ise girişimin önemli daha da arttı. Toplantıların ana motivasyonu, Amerika-Avrupa hattının her alanda hâkimiyetini devam ettirmektir. Yani batının ekonomik, siyasi ve güvenlik üstünlüğünü sürdürmesi amaçlanmıştır. Bunun için ABD ve Avrupalı ortaklar arasındaki ilişkiler güçlendirildi. Ayrıca Rusya ve Çin gibi ülkelerle de yumuşama başlamıştı. Ama hiç tahmin edilmeyen gelişmeler dünyadaki ekonomik ve siyasi sistemi etkilemeye başladı.

21. yüzyıl ile birlikte dünyada tek kutuplu sistem hâkim oldu. 11 Eylül hadiselerinden sonra ABD egemen oldu. Özellikle güvenlik konusu öne çıkarken, ekonomik olarak da dünya sisteminin belirleyicisi oldu. 21. Yüzyılın ilk çeyreği yavaş yavaş sona ererken, ABD hegemonyasının krize girdiği bu sistemden etkin şekilde faydalanan başta Çin olmak üzere bir grup ülkenin hızla ABD'yi yakalamakta olduğu görüldü. Günümüzde dünyada birçok zirve ve platformlarda dünyadaki yeni tehdit ve riskler ele alınmaktadır. Dünyanın nasıl bir geleceğinin beklediği tartışılmaktadır. Bu gelecek okumaların ve müzakerelerin yapıldığı en önemlilerinden biri de Almanya'da her yıl düzenlenen Münih Güvenlik Konferansı'dır. Münih Güvenlik Konferansının her yıl belirlenen bir başlık etrafında tartışılmaktadır.

Soğuk Savaş sonrası batılı liderler birçok platformda bir araya geldiler ve çatışmasızlık dönemi başlamıştı. Ülkeler ekonomiyi öncelilediler, insanların ekonomik refahı önem kazanmıştı. Özellikle Avrupa gidişattan memnundu. Mesela o dönemde Rusya düşman olarak görülüyordu. Fakat 2015 itibarıyla kademeli bir şekilde ipler koptu. Önce Kırım'ın ilhaki ve Ukrayna'nın işgali Rusya'yı Batı dünyasının gözünde büyük bir tehdit algılamasını oluşturdu. NATO'nun Rusya'ya verdiği sözleri tutmaması, batı ile doğu dünyası arasındaki köprülerin atılmasına neden oldu. Özetle kazan-kazan formülü yavaş yavaş kaybet-kaybet formülüne dönüşmeye başladı.

Münih'te düzenlenen toplantılarda öne çıkan konuların başında dünyanın belli konularda anlaşamaması halinde herkesin kaybedebileceği fikriydi. Geçtiğimiz 20 yılda ekonomide kazan-kazan (win-win) fikri öne çıkarken, refahın artırılması için karşılıklı olarak anlaşan dünya ülkeleri yavaş yavaş rekabetin yolu açıldı. Mevcut gidişat özellikle önümüzdeki dönemin herkes için kaybet-kaybet (lose-lose) fikrinin yaygınlaştığı uyarısı dile getirildi. Sanki uzlaşmaya dayalı bir sistemin sonu geliyor ve herkes kendi kabuğuna (cephesine) çekiliyor.

Söz konusu konferansta dünyanın önündeki en büyük sorunlar şu şekilde sıralanmaktadır:

- Küresel Isınma
- Siber Saldırıları (Yapay Zekâ)
- Çevre Tahribatı

- Rusya
- İklim Değişikliği
- Göçler
- Dezenformasyon
- Eşitsizliğin Artması
- Çin
- İran

İklim Krizi

Dünya hâlihazırda bir ikileme karşı karşıyadır. Gelişmekte olan ülkeler “*Geçmişte gelişmiş ülkeler dünyayı nasıl kirlettiyse, şimdi dünyayı temizlemek için de finansmanı onlar sağlamalı*” görüşünü açıkça dile getirmektedir. Zira gelişmekte olan ülkeler yeni önlemler için yeni finansmanlara ihtiyaç duymaktadır. Bunlar da “İklim finansmanı, zararlı gazların azaltılması, yenilenebilir enerji yatırımları” için yapılacak harcamaları içermekte fakat gelişmiş ülkeler buna sıcak bakmamaktadırlar. Orta büyüklükteki ülkeler bu konuda ağır adım atmakta, yoksul ülkeler ise herhangi bir finansman gelmediği için rüzgâr ve yenilenebilir enerjiye yatırım yapamıyorlar. Dahası sanayi hâlâ fosil yakıtı ihtiyacı duymakta.

İklim krizi dünyada hiç şüphesiz felaketin en büyük habercisidir. Bu durum dünyadaki sınırsız sanayileşme ve kapitalizmin kontrolsüz büyümesinin sonucu oldu. Yıllardır bilinçsizce gerçekleştirilen sanayi üretimindeki artış, iklim ve çevre krizini tetikledi. Bunun asıl sorumlusu da sanayileşmiş ülkelerdi ama buna rağmen üretimi kısmayı ve karbon salınımı azaltmayı kabul etmediler. Karar vericiler tarafından gelişmekte olan ülkelere karbon/sera gazı salınımının azaltılmasıyla ilgili yapılan baskılar, söz konusu ülkelerin itirazlarına neden oldu. Bu durum karşısında dünya, savaşlar kadar yıkıcı bir sorun olan iklim kriziyle karşı karşıya geldi.

Özellikle Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte güvenlik algılamalarında ciddi anlamda dönüşümler yaşandı. Günümüzün uluslararası düzenini önemli ölçüde etkileyen, çevre güvenliği meseleleri, ekonomik güven meseleleri, siber güvenlik meselesi, göç krizi vs. gibi farklı konular güvenlik gündemindeki yerini aldı. Örneğin; COVID-19 döneminde ciddi olarak pandemi ve çevre konuşulmuştu. Bundan dolayı iklim krizi, özellikle risk algılamaları arasında önemli bir yer tutmaktadır. Bu da MGK’nda müzakere edilen konuların başında geldi.

Göç, iklim değişikliği ve çevre birbiriyle ilişkilidir. Çevresel bozulma ve felaketler, göçe neden olabildiği gibi, insanların hareketleri ile de çevre ekosistemleri üzerinde önemli etkilere neden olabilmektedir. Bu doğrultuda da Batı ülkeleri açısından en büyük çevre sorunları iklim ve göç konusu olarak ilk sırayı almaktadır. Çünkü savaşlar ve iç çatışmalardan dolayı meydana gelen toplu göçlerin iklim değişikliğine neden olabileceği dile getirilmektedir. İklim değişikliğinin göçlere neden olabileceği ifade edilmektedir. Bu yüzden de iklim değişikliğini yavaşlatarak kontrolsüz göçün engellenebileceği görüşü hâkimdir. Bundan dolayı savunma harcamalarına yapılacak yatırımlar askıya alınıp, küresel iklim krizine yönelik harcama yapılması öncelikli olmalıdır. Çatışmalar olduğu sürece yatırımların çoğu güvenlik ve savunma harcamalarına gitmektedir. Bu da hem çok istihdam oluşturmamakta hem de kaynakların dönüşmesine ve tükenmesine yol açmaktadır.

Küresel Güney

Dünyadaki gidişatı tek bir merkez (ABD) belirleyemeyecek olması muhtemeldir. Artık bölgesel güçler öne çıkabilmekte, ittifaklar ve alternatifler artmaktadır. ABD, Çin, Rusya’nın yanı sıra bölgesel güçler de gündem belirleyebilmektedir. Kimileri buna denge siyaseti demektedir. Örneğin “Küresel Güney” olarak adlandırılan içinde Hindistan, Güney Afrika ve Brezilya’nın da olduğu ülkeler üçüncü kutup olarak ortaya çıkmış durumda. Öte yandan iki taraflı ve çoklu anlaşmalarla ülkeler kendini daha güvende hissedebilmektedir. Bununla beraber çok kutuplu sistemler, çatışmaların yaşanabileceği uluslararası bir ortamı da oluşturabilmektedir.

Dünyanın 5'ten büyük olduğu gerçeği artık dünyanın birçok ülkesi tarafından kabul edilmektedir. Fakat bunun nasıl gerçekleşeceği konusunda elle tutulur bir öneri bulunmamaktadır. Birleşmiş Milletler yapısının nasıl dönüşeceği veya kimlerin öncülük yapacağı belli değildir. Oysa bu konudaki memnuniyetsizlik artmaktadır. Sadece BM'de değil, G-7, G-20, Davos vs. gibi uluslararası platformlarda da durum benzerdir. Bu yüzden de Küresel Güney olarak adlandırılan ve mevcut sisteme alternatif oluşturmak isteyen ülkelerin sayısı giderek artmaktadır.

Küresel Güney ülkelerinin çoğunluğu Soğuk Savaş zamanında BM bünyesi altında kurulmuş olan G-77 ve Bağılantısızlar Hareketi oluşumlarına ait olan ülkelerdir.

Günümüzün Küresel Güney ülkeleri, Soğuk Savaşın aksine dünyaya bir blok mantığı çerçevesinde bakmamaktadır. Soğuk Savaş sırasında ortaya Birinci Dünya (ABD/NATO ile hareket eden ülkeler) ve İkinci Dünya (Varşova Paktına üye olan çoğunluğu komünist ülkeler) diye tarif edilen blokların dışında yer alan birçok Üçüncü Dünya bloğunun üyeleri (Bağılantısızlar Hareketi) arasında daha fazla benzerlik ve grup bilinci mevcuttu. Bu ülkeler tam bağımsızlıklarını koruma noktasında oldukça hassastılar ve çoğu ne kapitalist ne de komünist kalkınma reçetelerine inanıyorlardı. Birinci ve İkinci Dünya blok ülkeleri arasındaki çatışma ve rekabetin dışında kalmayı önemseyen bu ülkeler, stratejik otonomi anlayışlarını bağılantısızlık adı altında adeta kutsallaştırmışlardı. Zaten Soğuk Savaş'tan en önemli farkı, bu ülkelerin neredeyse tamamının herhangi bir bloğa ait olmak yerine jeopolitik ve jeostratejik konumu önemli olan ülkelerle/oluşumlarla eş zamanlı olarak faydayı ve pragmatik ilişkiler kurmak istemeleridir. Literatürde bu ülkelerin çoklu-bağılantılılık veya aktif-bağılantısızlık temelli bir strateji izledikleri varsayılmaktadır.

Stratejik hamlelerini tek bir noktaya odaklamak yerine farklı stratejik noktalara dağıtmayı önemli gören bu ülkeler, birbirleriyle çatışma ve rekabet için olan büyük güçlerle de eş zamanlı olarak sürdürülebilir realist iş birlikleri kurmayı önemsemektedir. Örneğin, Suudi Arabistan ABD'nin bütün ısrarlarına rağmen, Ukrayna Savaşı nedeniyle petrol fiyatlarını düşürecek üretimi yapmadı, üstelik Rusya'dan silah da almaya devam etmektedir.

Küresel Güney ülkelerin bir avantajı da küresel güç dengelerinde son yıllarda yaşanan köklü değişimler. Bu değişimler, küresel güney ülkelerinin uluslararası siyasetteki pazarlık ve manevra kabiliyetlerini inanılmaz oranda arttırdı. Örneğin; G-7 ülkelerinin geçtiğimiz yıllarda dünya ekonomik pastasından aldıkları pay % 75'ler seviyesindeyken, 2008 Küresel Finans Krizi sonrası bu oran % 40'lara kadar gerilemiş durumda. Gelişmekte ve kalkınmakta olan ülkelerin dünya ekonomik pastasından aldıkları pay % 60'lara kadar çıktı.

Ayrıca bu ülkelerin bir özelliği de kendi ekonomik modellerini yazmak istemeleri. Söz konusu ülkeler, ne Amerika ve Batılı ülkelerin sunduğu *Washington Uzlaşısı* ne de Çin ve takipçilerinin benimsediği *Pekin Uzlaşısı* etrafında konumlanıyor. Çoğu kendilerine ait kalkınma ve modernleşme reçetelerini yazmak istemektedir.

Özetle 2008 küresel krizi, pandemi ve Rusya-Ukrayna Savaşı sonrası gelişmekte olan ülkeler çok kutuplu bir dünya düzeninin kurulması yolunda gelişmiş ülkelerin ekonomik hegemonyasına karşı iş birliği platformunun ötesinde bir heyecan yaratmıştır. Asya ülkelerinin ağırlıkta olduğu yeni bir alternatif blok şeklinde görülen Küresel Güney ülkeleri, kalkınmakta olan ülkeler için daha adil bir dünya düzeni beklentisi oluşturmaktadır.

Yapay Zekâ

Son yıllarda teknoloji üretimden tüketime, devlet güvenliğinden günlük hayata kadar her yerde önümüze çıkmaktadır. Bir yandan hayatımızı kolaylaştırmakta, diğer taraftan da riskleri artırmaktadır. Özellikle siber saldırılar artık savaşlarda bile yeni yöntem olarak ortaya çıkmaktadır. Yapay zekâ da önü alınamaz çağımızın bir gelişmesidir. Kimilerine göre insanlığın ulaştığı en önemli aşamalardan biri, kimilerine göre de yanlış kullanıldığı takdirde insanlığın sonunu getirecek bir buluş olarak iddia edilmektedir.

Ancak yapay zeka devletlerin güvenliği açısından büyük bir risk oluşturmaktadır. Özellikle "yapay zekânın

önemli algoritmalar içerdiği; algıları, beklentileri yönlendirebileceği ve bunun da eğer yanlış kullanımında çatışmalara neden olabileceği” düşüncesi MGK’nın gündemine geldi. Bu yüzden de geleceğin savaşlarının siber savaşlar üzerinden yapılacağı kanaati oluşmaktadır. Çünkü muhtemel bir dünya savaşının, siber savaşlarla yapılarak jeopolitik dengeleri değiştirebileceği kanısı ortaya çıktı.

Yapay zekânın uluslararası ilişkiler açısından, devletler arasındaki askeri rekabet süreçlerini tetiklediği ileri sürülebilir. Yapay zekâ kaynaklı teknolojik gelişmelerin devletlere istihbarat toplama ve analiz etme, daha etkili askeri araç ve gereç üretme, askeri lojistik imkânlarını kolaylaştırma, karmaşık siber saldırı planlamaları gerçekleştirme konularında yeni imkân ve kabiliyetler kazandırmaktadır. Dolayısıyla bunun ulusal ve uluslararası güvenlik açısından yarattığı sonuçlar da dikkatle analiz edilmelidir.

Rusya Tehdidine Karşı Avrupa’nın Güvenliği

Münih Güvenlik Konferansı’nın ısrarla üzerine durduğu diğer bir mesele Rusya’dır. Rusya’nın Ukrayna’yı işgali birçok ülkeyi NATO’dan güvenlik güvencesi aramaya yöneltti. AB ülkeleri savunma harcamalarını arttırmaya başladı. Bazı ülkeler NATO içerisinde daha aktif bir rol oynamayı kabul etti. Bu çerçevede gerçekleşen yeni askeri yapılanmaya göre de NATO’nun herhangi bir güvenlik tehdidine karşı hazır tuttuğu Acil Mücadele Gücü’ndeki asker sayısı artırıldı. NATO, yeni üyelerle sınırlarını genişletti. ABD ise nerdeyse Avrupa’nın savunmasını üstlendi. Fakat son dönemdeki tartışmalar “ABD olmadan Avrupa’nın savunması sağlanabilir mi?” sorusunu gündeme getirdi.

Avrupa’nın lokomotif ülkesi olan Almanya, yıllar süren pasif konumunu bırakmış durumda ve tarihinin en büyük silahlanmasını gerçekleştirmektedir. Almanya Savunma Bakanı Boris Pistorius Rusya’yı kastederek “Beş yıla kadar savaşa hazır olmalıyız” açıklaması, gelecek dünya sisteminde birçok dengeliyi değiştirmesi muhtemeldir. Donald Trump’ın başkan seçilmesi durumunda ise, Avrupa’nın güvenliğinin geleceği belirsiz görünüyor. Çünkü Amerika ile Avrupa arasında büyük kırılmalar olabilir. Ayrıca son yıllarda ABD’nin Avrupa’ya yapmış olduğu savunma harcamalarını artık kendi ekonomisine yatırım yaparak bir politika geliştirmeye başlamıştır.

Bu noktada Avrupa ülkelerinin yeni bir savunma yapılanması zorunlu gibi görünmektedir. Fakat Rusya-Ukrayna Savaşı gösterdi ki, Avrupa güvenliğinin tek başına kurulmasının maddi olarak çok zor olduğudur. Çünkü söz konusu güvenliği sağlamak, pahalı bir savunma harcamalarını gerektirir. Bu da Amerika’nın desteği olmadan Avrupa’nın bu kadar yüksek harcamaları kaldıramayacağı gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

Rusya ve Çin Tehdit Mi?

Birçok uluslararası platformda olduğu gibi Rusya ve Çin, ABD ve Transatlantik ülkeler (NATO) açısından öncelikli tehditler arasında yer almaktadır. Çin, Amerika’nın ekonomik rakibi; Rusya ise Avrupa güvenliği için yeni bir tehdit olarak tanımlanmaktadır. Son dönemde siber ve uzay gibi alanlarda çarpıcı ilerlemeler sağlayan Çin’in, Avrupa ve Atlantik güvenliği bakımından ortaya çıkardığı risklere işaret edilmektedir. Asıl önemlisi dünyadaki ekonomik rekabetin giderek hızlanmasıdır. Bazı pazarlarda Amerika ve Avrupa ülkelerinin yerini Çin’in alması dikkat çekmektedir. Rusya ise ekonomik gücü oranında kendine alan açmaya çalışmaktadır.

Günümüzde dünya ekonomisi birbirine bağlı durumdadır ve hiçbir ülke tek başına ayakta duramamaktadır. Küresel dünyada siyaset, ekonomiyi belirlemektedir. Bu nedenle bazı ülkeler belli ortaklıklar yanında alternatiflere yönelmektedir; bu doğrultuda da rekabet ve güvenlik ön plana çıkmaktadır. Alternatif ticaret yolları da artarak hibrit iş birlikleri gündeme gelmektedir. Örneğin; Afrika pazarında rekabet artmaktadır. Amerika, Çin ve Rusya’yı tehdit olarak görse bile bu ülkeleri sistem dışına çıkaramamaktadır.

Rusya’nın askeri tehdit oluşturmakla birlikte siber alanında da ciddi tehdit oluşturduğu, Çin’in ise sadece konvansiyonel bir meydan okumanın yanında çevre konusunda da ciddi anlamda sorun teşkil eden bir

ülke olduğu gündemdedir. Bu da uluslararası aktörler açısından Rusya ve Çin'i farklılaştırabilir. Örneğin Batı dünyası tarafından Rusya ciddi anlamda tehdit görülmele beraber Çin rekabetçi veya meydan okumacı bir aktör olarak görülmektedir. Tüm farklı yaklaşımlara rağmen Rusya ve Çin hâlâ önemli bir pazar olarak görülmektedir.

Filistin Meselesi

Bu dönemin en önemli başlıklarından birisi Filistin meselesidir. 7 Ekim 2023'te başlayan Aksa Tufanı ve akabinde İsrail'in soykırıma varan saldırıları dünya gündemini belirlemeyi sürdürmektedir. 7 Ekim tarihinin, Filistin-İsrail sorununun çözümü ve bölgenin geleceğinin nasıl şekilleneceğine yönelik büyük ölçüde yön verecektir. Ancak 7 Ekim'den sonra sadece Ortadoğu'nun değil, dünyanın da eskisi gibi olmayacağı aşikardır. Eğer dünya İsrail'in Gazze saldırısından ve binlerce ölümden sorumluluk duyacaksa, hükümetler olarak bir an önce İsrail'i iki devletli çözüm için masaya zorlamalıdır. Aksi halde Gazze saldırısının artçıları dünyada farklı kırılmalara yol açacaktır ve hiçbir şey olmamış gibi devam etmek gelecekte dünya için de bir risk oluşturacaktır.

İsrail'in Gazze saldırıları dünyayı bir dönüm noktasına getirdi. Çünkü Filistin'de çözüm olmadıkça ne bölgeye ne de dünyaya huzur gelebiliyor. Üstelik dünyanın gözleri önünde gerçekleşen katliamların boyutu her geçen gün büyümektedir. Dünyanın birçok ülkesinde insanlar sokaklara çıkarak İsrail'in gerçekleştirdiği katliamları protesto etmektedir. Hükümetler de artık elini taşın altına koyarak İsrail'i "*iki devletli çözüm*" konusunda ikna etmelidir. Aksi halde dünyanın hiçbir yeri güvenlik içinde olmayacaktır.

Filistin meselesi konusunda Avrupa'nın bakışının geleceği yine aynı şekilde sınıfta kalacak niteliktedir. Avrupa dış politikasında, Filistin konusunda tek sesli hareket edebilecek bir siyasi yapıya sahip değildir. Ancak Filistin konusunda Avrupa'da insani bakış açısının biraz daha geliştiğini söylemek mümkündür. İsrail'in yaptığı katliamların uluslararası arenada geçmiş yıllara göre daha fazla tepki çektiği açıktır ama Filistin konusunun güvenlik bağlamında herhangi bir yeniliğin kısa vadede çözümü maalesef görünmemektedir.

Ayrıca Ukrayna'ya verilen önem ile Gazze'ye verilen ihmalin orta vade gelecekte Batı temelli dünya anlayışının sonunu getirebileceği ihtimal dâhilindedir. Güney Afrika'nın Gazze konusunda ön alıp Uluslararası Adalet Divanı'na İsrail'in Gazze'de "soykırım" yaptığına dair başvurusu hem Amerika'ya hem de Avrupa'ya şok niteliğinde olmuştur. Çünkü Küresel Güney ülkelerden gösterilen bir aktör "Ben buna müdahil olabilirim" dedi resmen. Yani ne Amerika'dan izin aldı ne de Çin'den.

İsrail, hâlihazırda dünya mahkemesinin önünde bir soykırım faili olarak durmaktadır. İsrail için bu, itibarını yerle yeksan eden ve kabullenilmesi zor bir durum olarak görülmektedir. Netanyahu'nun "*Dünya tersine döndü, soykırıma uğramış bir halkı soykırımla suçluyorlar*" minvalindeki fevranı bu ruh halini ele vermektedir. Eğer mahkemeden bir de bir mahkûmiyet kararı çıkarsa, İsrail için işlerin daha da kötüleşmesi kaçınılmaz olur.

Filistin meselesinde paydaş olan Türkiye'nin soruna yönelik müstakil yaklaşımı birçok sebepten dolayı kolay görünmüyor. Ancak bütün sorunlara rağmen bölgesel bir inisiyatif, geçmişte hiç olmadığı kadar etkili bir kaldıraç gücüne sahip olabilir. Dışişleri Bakanı Hakan Fidan'ın önerdiği garantörlük çerçevesini iyi çizilebilir ve çok daha önemli olan iş birliği zemini sağlıklı şekilde kurulabilirse önce ateşkes, ardından da siyasal bir zemin oluşturulabilir. Çünkü Filistin Meselesi ne insani yardım ne de salt güvenlik sorununa indirilerek çözümünde mesafe alınabilecek bir sorundur.

Sonuç

Hâlihazırda dünya sisteminin önümüzdeki dönemlerde yeni bir siyasi ve ekonomik sisteme doğru yol almaktadır. Bu nedenle "*barış içinde yer küre*" ya da "*bölgesel savaşlarla devam eden istikrarsızlık*" ikilemi oluşmuş durumda. Şu aşamada yeni sisteme tam olarak bir isim koymak kolay görünmüyor; fakat

dünya giderek bölünmekte ve çeşitlenmektedir. Ekonomik olarak tüm ülkeler yeni arayışlar ve yeni pazarlar peşinden koşmaktadır. Bundan dolayı da rekabet artmaktadır. Siyasi olarak da Batılı değerler inandırıcılığını kaybetmiştir. Bazı uzmanlara göre, dünya giderek daha otoriter bir yola evrilmekte ve çok kutuplu olan daha kaotik bir düzen egemen olmaktadır.